

Riik ja selle preemiad raamatuks köidetuna

Tarmo Soomere

Neljandat korda mahutati ühtede kaante vahele riigi kultuuri, spordi ja teaduspreemiate ning Wiedemanni keeleauhinna laureaadi kajastus. Raamatut "Eesti Vabariigi riiklikud preemiad 2018" esitleti Tallinna ülikooli akadeemilises raamatukogus 12.06.2018 koos teaduste akadeemia 80. sünnipäevale pühendatud näituse "Akadeemikud monograafiast säutsuni" avamisega".

Maailma muutumine on ja on olnud paljude teadlaste südamel. Midagi on selles ka ajatut. Nii mõnus on mõelda, et väidetavalt juba mitu tuhat aastat tagasi olla savitahvlitele kirjutatud, et maailma lõpp on varsti tulemas, sest lapsed ei kuula enam vanemate sõna ja igaüks tahab kirjutada raamatut. See võib olla ka nali, aga igatahes on suur osa meie kaasaegsetest suurkujudest valinud oma sügavamate mõtete kirjapanekuks raamatu formaadi.

Nõnda toimis ka hiljuti meie seast lahkunud Stephen Hawking, kelle raamatud on väidetavalt kõige enam müüdud, kuid kõige vähem aru saadud populaarteaduslikud kirjutised maailmas. Oma relatiivsusteooria lühilugu kommenteerides (ajakirjas Time 1999 vana-aasta viimase päeva väljaandes) arvas ta, et maailm on viimase 100 aasta jooksul muutunud rohkem kui mistahes muu sajandi jooksul. Selle põhjus pole ei poliitiline ega majanduslik. Selle taga on tehnoloogia edulood; eelkõige selliste tehnoloogiate rakendumine, mis on loodud fundamentaalteaduse avastustele.

Taoliste edulugude kvintessentsi esindab tõenäoliselt kõige paremini Albert Einstein, sama ajakirja Time sajandi inimene. Kvintessentsi formuleerimine on üks keerukas, tundlik ja delikaatne ülesanne, sest kui suruda mingi suur tõde ühte lausesse, on tulemuseks tavaliselt vale väide. Seetõttu mahutas Einstein oma arvamuse kahte lausesse: "Iga loll võib (fakte) teada. Aga asjadest on vaja aru saada." (*Any fool can know. The point is to understand.*)

Sama mõtet on eri vaatekohtadest korranud ja varieerinud paljud suured mõtlejad. Heas (mitte Donald Trumpi) mõttes alternatiivse majandussüsteemi kirjelduse üks autoritest Steven Levitt parafraseeris Einsteini oma Superfreakonomics'is konstruktiivses võtmes järgmiselt: "Paljud meist tahavad maailma parandada. Aga et see õnnestuks, tuleb enne maailma mõista." Tema soovitas muu hulgas ka enesetapumissioonidele suunduvatel ekstremistidel elukindlustus osta. Sest kui missioon ei peaks õnnestuma, on pärsine ravi mitte ainult pikk ja valus, vaid ka keerukas ja kallis. John Maynard Keynes märkis juba hulga aega varem, et probleem on mitte niivõrd uute ideede leidmises või rakendamises, vaid vanade, oma aja ära elanud ideedest vabanemises. Igapäevase elu planeerimisel me seda ju oskame: enne, kui uue mööbli sisse toome, tuleb vana välja viia.

Oma mõistmisest kirjutamine nii, et ka teised sellest osa saaksid, ideaalis ka mõistaksid, on sageli veel raskem kui meie teadmiste horisondi laiendamine. Kui on tegemist spordisaavutusega või kultuurisündmusega, on abiks arvukas professionaalsete reporterite ring. Igas endast lugupidavas ajalehes, eriti igapäevalehes, on igapäevaselt vähemalt paar lehekülge pühendatud kultuurile ja teised paar spordile. Koos naljaveeru, astroloogide rubriigi ja poliitikaülevaadetega moodustavad nende valdkondade sõnumid ja analüüs kaasaegse ajakirjanduse vundamenti; veidi utreerides isegi selgroo või miks mitte ka teokarbi, kuhu tegelikkuse eest peituda, klikke korjata ja müügitulu hoida. See ei tähenda, et kultuuri ja spordi suursaavutustest ja suurkujudest oleks lihtne kirjutada, eriti raamatu

peatüki formaadis. Kuna kõik nende kohta käiv materjal on enamasti juba mitu korda läbi kirjutatud, on ilmselt päris raske leida aspekte ja vaatenurki, mis lugejat kõnetavad ja saavutused uude valgusesse panevad.

Öeldakse, et üks pilt räägib rohkem kui tuhat sõna. Seetõttu on loogiline varustada sobivate illustratsioonidega nii teaduslikke publikatsioone kui ka populaarsemaid kirjutisi. Sellegipoolest märkis Jan Timbergen, esimene Nobeli majanduspreemia laureaat, et mingil veidral ja tema meelest isegi kahetsusväärusel põhjusel on sõnade mõju enamusele inimestest märksa suurem kui piltide mõju. Tema meelest on see inimkonna üks suuri puudusi. Isegi kui temaga mitte nõus olla, on sobivate sõnade valik pea iga teksti koostamise võtmelement.

Mida vähem sõnu, seda täpsemad peavad need olema. Teadusest lühidalt, selgelt, atraktiivselt ja põnevalt kirjutada on iseendast keerukas. On päris tõenäoline, et mõnest selles raamatus kirjeldatud saavutusest kirjutatakse eesti keeles üldse esimest korda. Mõne asja jaoks võis isegi olla tarvis leiutada uued sõnad. Nõnda on selle raamatu üks kaudsetest eesmärkidest olla eesti keele, eelkõige teaduskeele arengu üheks hoovaks või instrumendiks.

Mõnes valdkonnas on eesti keeles kirjutamine ja saavutuste uudsuse avamine raskem kui teistes. Seda keerukust iseloomustab kaudselt ahela pikkus, mis kulub teadustulemuste saavutamisele nende rakendamiseni näiteks patentides. Kui nanotehnoloogia ja mõned biotehnoloogia valdkonna edusammud konverteeritakse rahaks juba mõne aastaga, siis teoreetilises füüsikas, matemaatikas ja astronoomias läheb selleks keskmiselt paarkümmend aastat.

Riigi preemiade raamatu teaduspreemiaid kajastav osa püüab saavutada saavutamatu: kirjutada lühidalt ja selgelt eesti keeles teadustulemustest, mis on maailmateaduse eesliinil. Eesti keel on üks väiksemaid keeli maailmas, kus on olemas kogu maailma teadus. Meist väiksem samal tasemel keel on islandi keel ja meiega võrreldav on baski keel. Nõnda murravad autorid teadusmaailmas tugevasti juurdunud trendi – et palju kergem on teha tarka nägu kui oma tarkust teistele edasi anda.